

situne dei

Årsskrift för Sigtunaforskning
och historisk arkeologi

2012

Redaktion:

Rune Edberg och Anders Wikström

Utgiven av
Sigtuna Museum

Sundvedaskatten. Den 1 april 2008 påträffades en skatt med närmare 500 silvermynt vid Sundveda mellan Märsta och Sigtuna. Fyndet gjordes i ett äldre gravröse av arkeologer från Riksantikvarieämbetets undersökningsverksamhet. Utgrävningen skedde inför utbyggnaden av bostadsområdet Steningehöjden. Skatten, nedlagd ca 850–860 eller något senare, är den största som påträffats i Mälardalen sedan 1827, då en liknande hittades i Upplands-Väsby. De allra flesta mynten är från olika håll i den islamiska världen. De äldsta är från för-islamisk tid i Iran.

Den arkeologiska undersökningen finns rapporterad i Louise Evanni: Sundvedaskatten – en grav med oväntat innehåll. Rapport från Riksantikvarieämbetet, UV-Mitt, 2009:22.

Skatten har varit utställd på Sigtuna Museum i två omgångar, först vintern 2008–2009, därefter våren–sommaren 2010. *Red.*

Mynten i Sundvedafyndet

Gert Rispling

2008 års myntfynd från Sundveda i Odensala socken i Uppland (Sigtuna kommun i Stockholms län) innehåller 482 silvermynt, varav 108 hela och 374 bitar. Alla utom en mindre del är i skrivande stund bestämda. De återstående mynten – 70 små fragment – är tillräckligt väl identifierade för att fyndets innehåll kan presenteras översiktligt, men någon detaljerad lista med bestämmingar lämnas inte här. Sundvedafyndet är en relativt tidig 800-talsskatt med ett innehåll föga präglad av 800-talet utan mer av 700-talet. Yngsta läsbara mynt bär årtalet 229 efter *hijra*¹, vilket

motsvarar 30/9 843–17/9 844. Skatten kan antas ha blivit deponerad i jord omkring 850–860 e.Kr. eller något senare. Mynten i fyndet väger efter konservering sammanlagt 646,44 gram (*fig. 1*). Fyndomständigheterna i övrigt lämnas här åsido.

Fragmentering

Mynten i Sundvedafyndet är överlag i dåligt skick på grund av fragmentering och korrosion. Hela 374 (dvs. 78 %) av de 482 mynten är skurna eller brutna i mindre bitar. Den genomsnittliga storleken hos de fragmenterade mynten i Sundveda är en tredjedel,

Fig. 1. Mynt ur Sundvedaskatten efter konservering. Foto Bengt A. Lundberg/Kulturmiljöbild.

men åtskilliga är mycket mindre än så. Det brukar framhållas att fynd från svenska fastlandet är mer fragmentariska än gotländska fynd. Sundvedafyndet följer detta mönster, men även Gotland har gott om fragmentariska mynt, och fastlandet gott om hela mynt. Graden av fragmentering borde ställas mot tid (800- eller 900-talsfynd) och myntens ursprung, men existerande statistik tillåter f.n. inte vidare slutsatser, mer än att fragmenteringen allvarligt försvårat eller omöjliggjort precisare bestämningar.

Allmän bakgrund

Under perioden ca 790–1015 exporterades – för att använda en modern term – stora mängder mynt från kalifens rike till det europeiska Ryssland och vidare mot Skandinavien. Resultatet syns i våra vikingatida

myntskatter. Vi känner till ca 95 000 sådana mynt i Skandinavien, varav 86 000 från Sverige. Det är generellt karakteristiskt för vikingatida myntskatter att de innehåller mynt med mycket olika ursprung i tid och rum (s.k. inlandsfynd från Kalifatets gamla område kan vara mycket mer koncentrerade till innehållet). Således innehåller 800-talsfynd (dvs. fynd med ett yngsta myntpräglat på 800-talet) från Skandinavien alltid mynt från 700-talet, ja, dessa brukar dominera i fynden. Alla mynten i Sundvedaskatten är orientaliska, utom ett som är karolingiskt från Väst Europa.

Grov indelning

Här följer en grov indelning, som gäller allmänt för vikingatiden fram till år 900. Gamla *silver-drachmer* (grupp **a**) från det beseg-

rade perserriket fortsatte att cirkulera som mynt i Kalifatet minst hundra år efter det totala nederlaget 651, då den siste sasanidiske storkonungen togs av daga. Merparten av dessa mynt har storkonung Khusraw II (590–628) som myntherre, men tidigare typer är inte ovanliga (i Sundveda finns ett som dateras till 474–484!). I Persien och Irak tillverkades s.k. arab-sasanidiska silvermynt. De är av två slag, dels *drachmer* (**b**) slagna ca 650–700 under umayyadiska guvernörer, dels *halvdrachmer* (**c**) från ca 750–800 under abbasidiska guvernörer i provinsen Tabaristan söder om Kaspiska havet. Bildlösa mynt, alltså islamiska mynt i egentlig bemärkelse, introducerades av kalifen 696–99. I praktiken är endast silvvervalören, *dirhemer* (**d**), aktuell i fynden. I vikingatidsfynden (men inte i Kalifatets gamla områden!) finns dessutom pseudo-islamiska grupper. De är imitationer (efterpräglingar) av utomkalifatiskt ursprung. En grupp kommer från Nordafrika (**e**), en annan från Khazarriket (**f**). Ibland är de orientaliska mynten blandade med västerländska mynt (**g**). Alla dessa grupper, **a–g**, är representerade i Sundvedafyndet, vilket inte är ointressant. För en grov indelning av Sundvedafyndet, se *tabell 1*.

Ovanstående indelning av materialet är förenklad. Det är brukligt att i analys av sammansättningen dela in materialet ytterligare, särskilt på grundval av dynastitillhörighet eller motsvarande gruppering. Detta ger en indelning av Sundveda i tio grupper, vilka framgår av *tabell 2*.

Här kommenterar till några av myntgrupperna i *tabell 2*:

Pahlavigrupperna, a–c: Sundvedafyndet har endast en klar parallell tidigare i Uppland, nämligen 1827 års fynd från Väsby i

Myntslag, datering	antal	%
a,b,c Persiska typer (474/84 – 761/94)	55	11,4
d Islamiska typer (702/3 – 843/44)	415	86,1
e,f Pseudo-islamiska typer (830-tal)	11	2,3
g Västeuropeiska mynt (814/40)	1	0,2
Totalt	482	100,0

Tabell 1. Grov indelning av Sundvedaskatten efter myntslag.

Dynasti	antal	%
Persiska pahlavi-mynt:		
a Sasanidiska riket (PhSs)	29	6,0
b Umayyadiska kalifatet (PhUm)	7	1,5
c Abbasidiska kalifatet (PhAb)	19	3,9
Islamiska mynt:		
d Umayyadiska kalifatet (Um)	58	12,0
d Abbasidiska kalifatet (Ab1)	273	56,6
d Nordafrika (Ab1, Id, IdCo)	65	13,5
d Abbasidiska kalifatet (Ab2)	19	3,9
Pseudo-islamiska mynt:		
e Nordafrikanska imitationer (ImAfr)	7	1,5
f Khazariska riket (ImKz1)	4	0,8
Västeuropa:		
g Karolingiska riket	1	0,2
Totalt	482	99,9

Tabell 2. Sundvedaskatten i tio grupper efter dynasti (motsv.)

Hammarby (efterskörd 1999 och 2008). Väsbyfyndet är lika stort och har ungefär samma innehåll med samma kronologiska profil. Sundveda har dock fler pahlavimynt av persisk typ (11,4 %) och innehåller dessutom den absolut äldsta orientaliska mynttypen i Skandinavien. Det är en drachm slagen för storkonung Peroz I (459–484 e Kr). Den dateras till myntherrens tio sista år vid makten (474–484) (*fig. 2*). En så tidig typ har förut påträffats i Danmark (Over Randlev-fyndet, Jylland) och i ett okänt fynd från Sverige (nu i systematiska serien i KMK).

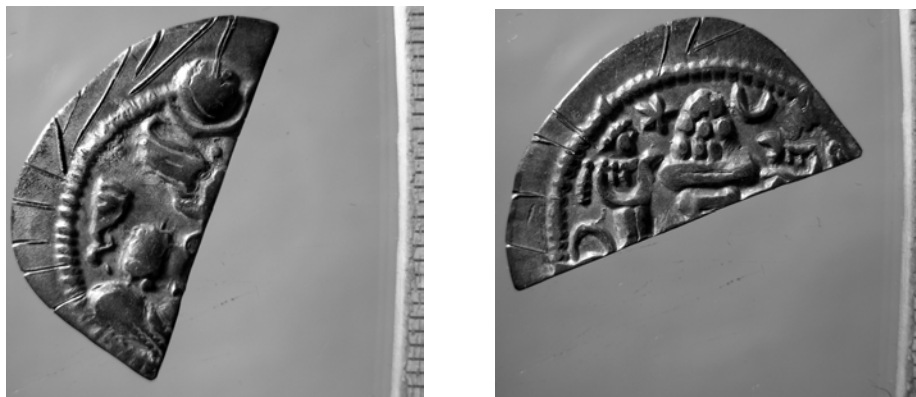

Fig. 2. Storkonung Peroz. Fragment av sasanidisk drachm 474–84 e.Kr. Äldsta mynt i Sundveda. Den tidigaste orientaliska mynttyp som någonsin påträffats i vikingatidsfynden. I cirkulation utanför det islamiska Kalifatet tidigast ca 800, senast ca 850. 1,90 g. Foto K. Jonsson. Skala 2:1.

Fig. 3. Kalif al-Ma'mun. Fragment av abbasidisk dirham 822 med den nya epigrafiska stilen i Bagdad. Första kända ex. i Skandinavien. Sundveda, 1,80 g. Foto K. Jonsson. Skala 2:1.

Alla pahlavimynt i Sundvedafyndet kommer från det nutida Irans område.

Islamiska gruppen, d: Här finns alla de vanliga myntorterna representerade, förutom mera ovanliga sådana, såsom Damaskus (Syrien), Bâjunays (Turkiet) och Arrân (Azerbajdzjan). Det visade sig att Sundvedafyndet – för första gången i Skandinavien – innehåller ett exemplar från Madînat al-

Salâm av år 206 (Bagdad 822) med den nya epigrafiska inskriftsstil som infördes där i slutet av detta år och som sedan anammades av alla myntorter i Irak och Iran (*fig. 3*).

Reguljära Nordafrikagrupper, d: Mynten från Nordafrika utgör 13,5 % av alla mynt i Sundveda. Denna siffra är hög, men hade varit ännu högre om Sundveda hade tillhört den allra, allra tidigaste importvägen av

Fig. 4. Kalif al-Wathiq. Fragment av abbasidisk dirham 843/44. Yngsta läsbara mynt i Sundveda. 0,91 g. Foto K. Jonsson. Skala 2:1.

mynt från Kalifatet. Sundveda, med ett *tpq*² på 843/44, kan sägas tillhöra våg nr 2. Fram till 820 kan andelen nordafrikanska mynt i de ryska fynden utgöra 50 %, för att sedan sjunka. Detta har sin bakgrund i den islamiska provinsen Africa, dagens Tunisien. Africa hade med sina två myntorter, Ifrîqiya och al-'Abbâsiyya, en tidvis viktig roll i Kalifatets ekonomiska politik. Under ett femtontal år, medan Hârûn al-Rashîd (170–193 / 786–809) var kalif i Bagdad, tröt produktionen av silvermynt där. Då fick de nordafrikanska myntorterna tråda in som ersättare, vilket ledde till att nordafrikanska dirhemer cirkulerade i hela Kalifatet och följaktligen även i Ryssland–Skandinavien. Till saken hör att de afrikanska mynten är av sämre kvalitet. De har lägre vikt och håller lägre silverhalt, förutom att mynten var lätt igenkännbara på sina mindre eleganta inskrifter. Ändå gällde de som mynt i Kalifatet på samma villkor som alla andra. Tidiga fynd i Mellanöstern har samma höga andel afrikanskt som Ryssland. För övrigt innehåller Väsbyfyndet endast 3 % afrikanskt. Den första grupp som frigjorde sig från Kalifatet var de shiitiska idrisiderna i Marocko. Idriidmynt finns i Sundvedafyndet, liksom en

grupp med upprorsmän, allmänt kallad ”Contemporaries of the Idrisids”.

Imitationsgrupp, e: Nordafrikanska imitationer är mycket sällsynta. Sådana har aldrig påträffats på Gotland utan endast i Uppland. Förutom sju ex. här i Sundveda finns ett ex. i en efterskörd 1999 till Väsbyfyndet. Dateringen är något osäker, eftersom vi endast har tre fynd-*tpq* att gå på: 832–34 (Väsby), 840/41 (Oman på arabiska halvön) och 843/44 (Sundveda). Av allt att döma är de nordafrikanska imitationerna, vilka kan antas komma från nuv. Marocko, samtida med de khazariska i norr.

Imitationsgrupp, f: De khazariska mynten är samtida imitationer av reguljära abbasidiska mynt. Den imitativa khazariska myntningen tog sin början ungefär 835–38, alltså under den tid vi kan anta att Sundvedamynten cirkulerade och formerades till en skatt. Imitationerna kan vara svåra att skilja från de reguljära mynten och antagligen ligger många fortfarande oupptäckta i fynden. Kunskapen om dessa mynt är ny. För några årtionden sedan ville experterna inte tro på Alex Bykovs teori från 1971 att khazarerna

Islamiska myntorter i Sundvedafyndet

Spanien: al-Andalus (Córdoba). **Marocko:** Tudgha, al-'Aliyya (Fes). **Tunisien:** Ifrîqiya (Kairouan), al-'Abbâsiyya (nära Kairouan). **Syrien:** Dimashq (Damaskus), al-Râfiqa (Rafiqa, Raqqa). **Irak:** al-Basra (Basra), Wâsit (nära Basra), al-Kûfa (Kufa), Madînat al-Salâm (Bagdad). **Turkiet:** al-Hârûniyya (Haruniye), Ma'din Bâjunays (Apahunis/Apahunik i historiska Armenien). **Armenien:** Armîniya (Dvîn). **Azerbajdzjan:** Arrân (Partav, Barda). **Iran:** Manâdhir, Kirmân (Kermân), Zaranj (Zarang), Jayy (Isfahân), Isbahân (Isfahân), al-Rayy (Teheran), al-Muhammadiyya (Teheran), Abarshahr (Nishapur). **Turkmenistan:** Marw (Merv). **Afghanistan:** Balkh (nära Mazâr-i Sharîf), Harât (Herat). **Uzbekistan:** Samarqand (Samarkand), Ma'din al-Shâsh och al-Shâsh (Tasjkent). Mörkgrått fält: islams ungefärliga utbredning vid 800-talets mitt. Kartan är schematisk. Karta red.

skulle vara huvudkällan till de tidiga imitationerna i vikingatidens myntskatter. När silvermynt lämnade Kalifatet i så stora mängder på väg mot nordöstra Ryssland och Skandinavien, blev de incitament till lokala imitativa myntningar i Ryssland (på 800-talet nämnda khazarer, på 900-talet volgabulgarer och ruser). Syftet var, såsom vid alla sådana inofficiella myntningar, att dra fördel av de officiella islamiska myntens goda rykte som betalningsmedel. Khazarerna hade en expansiv period under 700- och 800-talen i sydöstra Europa. På 800-talet gick en handelsrutt från Kalifatet över Kaukasus och Kaspiska havet till norra Ryssland och Skandinavien. Vikingar och andra nordbor handlade med pälsverk och slavar och fick silvermynt i utbyte. Den khazariske khaganen tog upp tionde för att köpmännen skulle få en trygg marknads-

plats. Denna handel började alltså inte på Östersjön eller i nordvästra Ryssland på initiativ av vikingar, utan i Kaukasus och den spreds norrut tack vare muslimska och khazariska (dvs. judiska) köpmän och resenärer. Attribueringen av tidiga imitationer till khazarerna är inte orimlig med tanke på den allmänna bilden av khazarerna som ett skickligt handelsfolk, men det finns även specifikt numismatiska bevis som pekar på Khazarriket. De khazariska mynten kommer från nutida ryskt område (Itil? Sar- kel?).

Islamiska gruppen (Ab2), d: På 800-talet minskade kalifens makt, inte i religiöst hänseende utan realpolitiskt och ekonomiskt. En bidragande orsak var kalifens byte av residensstad från Bagdad till Samarra. Denna period av minskande inflytande från kali-

fens sida representeras av de så kallade Ab2-mynten, från 218/833 och framåt. Under 800-talet presterades många undermåliga präglingar. Efterfrågan på mynt till Ryssland hade stigit snabbt och det fanns inte alltid tid och resurser till nya stampar i takt med att de gamla blev utslitna. Resultatet blev blankpräglade, till synes slitna mynt, men dessa var i själva verket präglade med slitna stampar. Yngsta mynt i Sundveda är daterat till 229/843–844. Myntet har full prägling (fig. 4). Dessutom finns ett mynt som är så svagt präglat att knappast några inskrifter kan urskiljas. Detta fenomen med

två nästan blanka myntsidor började ca 230 efter *hijra*, varför detta mynt dateras till ca 230–232/ca 844–847. Denna datering är emellertid så vag, att den inte ensam kan stå för *tpq*-dateringen.

—

Noter:

- 1) *Hijra* = Den islamska tideräkningens början när Muhammed lämnar Mecka för Medina (622 e.Kr.)
- 2) *Tpq* = yngsta daterat föremål i en grav, skatt eller liknande. Äldsta möjliga tidpunkt för an- eller nedläggning. *Red.*

Summary. Sweden has produced 86,000 Oriental coins from the Islamic Caliphate and adjacent territories. They have been found on the islands of Gotland (78%), Öland (7%), and the Swedish mainland (15%). Uppland stands out as the richest province on the mainland (3%). The hoard found in 2008 in Sundveda, Odensala parish, Uppland, contains 482 coins (108 whole and 374 fragments). The most recent legible coin dates to 229 AH (AD 843/44). The time of deposition is estimated as c.850–60 or slightly later. The Sundveda coins span a considerable date range and come from a large number of mints, which is a typical feature of Viking-Age hoards in Scandinavia. In this hoard, the 8th century coins predominate with a considerable contribution of even older coins. These include the oldest coin type yet found in Viking-Age material (apart from Roman deniers), namely a drachm struck in AD 474–84 for the Sasanian emperor Peroz. The most recent coins are more interesting from a find analysis perspective, but are unfortunately less numerous. Many Viking-

Age hoards have weak chronological outer limits. The Sundveda hoard is no exception. The coins were circulating for a considerable period of time and new coins added. Four groups of coins can be dated to the final decade of the hoard: Abbasid dirhams (Ab2, 3.9%), North African imitation dirhams (ImAfr, 1.5%), Khazar imitations (ImKz1, 0.8%), and a Carolingian penny (0.2%). However, most of the later coins cannot be exactly dated. Several Ab2 dirhams are blank or almost blank, being struck from worn dies, making reading of the mint or year impossible. The two groups of imitations are extremely interesting, but of course cannot be dated to an exact year. All the Pahlavi drachms come from the area of present-day Iran. The Islamic dirhams originate from the following countries: Spain, Morocco, Tunisia, Syria, Iraq, Turkey, Armenia, Azerbaijan, Iran, Turkmenistan, Afghanistan, and Uzbekistan. The Khazar imitations originate from Russia (Itil? Sarkel?) and the Carolingian penny from Western Europe.